

Неровня 1990: Неровня, Н.Н. Вариантность и синонимия в украинской фразеологии [Текст]: дис. канд. филол. наук: 10.02.02 – языки народов СССР (украинский язык) / Неровня Надежда Никитична; Институт языковедения им. А.А. Потебни. – К., 1990. – 160 с.

Свердан 2003: Свердан, Т.П. Усічення як тип структурно-семантичного варіювання і спосіб трансформації у фразеології [Текст]: автореф. дис. канд. філол. наук: 10.02.01 – українська мова / Свердан Тетяна Петрівна; Прикарпатський університет імені Василя Стефаника. – Івано-Франківськ, 2003. – 20 с.

ФСУ 1999: Фразеологічний словник української мови [Текст] / Уклад.: В.М. Білоноженко та ін. – К.: Наукова думка, 1999. – 984 с. – 5000 прим. – ISBN 5 – 12 – 000635 – 3.

Цимбалюк 1996: Цимбалюк, Т.В. Мова перекладу М. Лукаша: Фразеологія роману Мігеля де Сервантеса Сааведри “Дон Кіхот” [Текст] / Т.В. Цимбалюк; ред. Л.О. Пустовіт; Ін-т української мови НАН України. – К.: Довіра, 1996. – 238 с. – Бібліогр.: с. 185 – 203. – ISBN 966 – 507 – 035 – 5.

Щербачук 2000: Щербачук, Л.Ф. Загальномова та індивідуально-авторська фразеологія в художніх текстах (на матеріалі творів О. Гончара) [Текст]: автореф. дис. канд. філол. наук: 10.02.01 – українська мова / Щербачук Лідія Федорівна; Дніпропетровський державний університет. – Дніпропетровськ, 2000. – 20 с.

Джерела

Ільченко, О.Є. Козацькому роду нема переводу, або ж Мамай і Чужа Молодиця [Текст]: роман / О.Є. Ільченко. – К.: Дніпро, 1984. – 520 с.

В статтє рассмотрєн єллипсис как вид структурно-семантической трансформации фразеологизмов. Анализ проведен на фактическом материале химерического романа А. Ильченко “Козацькому роду нет перевода, или же Мамай и Чужая Молодица”.

Ключевые слова: трансформация фразеологизмов, фразеотрансформы, фразеологический эллипсис.

Ellipsis as a kind of semantic-structural transformation of phraseological units is presented in the article. The analysis is based on the factual material of A. Ilchenko's chimeric novel “Cossacks' stock will never come to an end or Cossack Mamay and Another's Young Married Woman”.

Keywords: transformation of phraseological units, phraseological transforms, phraseological ellipsis.

Надійшла до редакції 1 липня 2010 року.

Людмила Гапонова

ББК 81.411.1-34

УДК 811.161.2'373.4

ПОНЯТТЄВА ОСНОВА ТЕРМІНА, ТЕРМІНОЛОГІЇ У КРИМІНАЛІСТИЦІ

Досліджується поняттєва основа понять “термін”, “термінологія”, “терміносистема” у криміналістиці як юридичній науці, уточнено поняття “номенклатурних назв” як особливих термінів, що співвідносяться з конкретними поняттями, простежується розбіжність у тлумаченні поняття “термінологія” серед мовознавців.

Ключові слова: термін, термінологія, терміносистема, номенклатурні назви, юридична термінологія, криміналістична термінологія.

Мовознавці намагалися й намагаються дати термінові чітке визначення (О. Ахманова, Г. Васильєва, В. Гондюл, Т. Панько, О. Реформатський, Л. Симоненко, С. Шелов та ін.). Проблема визначення терміна є предметом наукових досліджень представників різних термінологічних шкіл. Становлення теорії терміна було довгим і складним, тому в лінгвістичній літературі неодноразово наголошувалося на відсутності загальноприйнятої дефініції цього поняття.

На сьогодні існує величезна кількість визначень терміна. Це пояснюється тим, що термін є об'єктом цілого ряду наук, і кожна наука прагне виділити в ньому ознаки, які є найістотнішими з її погляду. Наведемо деякі з дефініцій поняття “термін”, які представлені у вітчизняній лінгвістиці.

Термін (від лат. terminus – межа) 1) у формальній логіці – поняття, виражене словом; 2) слово, що є назвою певного поняття. Точний, неточний термін, вдалий, невдалий термін, новий термін, філософські терміни, технічні терміни, спеціальні терміни (що позначають спеціальні поняття окремих галузей науки, мистецтва, техніки, виробництва та под.). На думку О. Реформатського, у цих визначеннях відбулося об'єднання термінології, номенклатури і спеціальної фразеології, що, на думку дослідника, слід диференціювати [Реформатський 1986: 165]. О. Реформатський відносив до термінів “слова спеціальні, обмежені своїм особливим призначенням; прагнучи бути однозначними як точне вираження понять і назв речей” [Реформатський 1974: 288].

За В. Виноградовим, термін – це слово з функцією дефінітива, тобто слово, визначальне поняття [Виноградов 1947: 12-13].

Термінологію звичайно визначають як: 1) науку про терміни; 2) частину словникового складу мови, що охоплює спеціальну лексику; 3) систему позначення наукових і професійних понять якої-небудь однієї галузі знання. Термінологія кожної науки є системою, яка відрізняється від термінології інших наук не тільки змістом понять, виражених термінами, але й суто лінгвістичними ознаками.

Виділяючи термінологічний сектор, О. Реформатський зазначав, що “термінологія – це замкнутий словниковий контекст, межі якого зумовлені певною соціальною організацією дійсності. На відміну від буденної лексики термінологія має соціально-обов’язковий характер. Хоча терміни будь-якої наукової термінології чітко протиставили загальним словам, все ж таки слід побоюватися проникнення в термінологію обивательських значень слів” [Реформатський 1968]. Але далі там само ми зустрічаємо: “Галузь термінології, з одного боку, замкнута, з іншого – перебуває в безперервній взаємодії з буденною мовою. Всяке буденне неслужбове слово може стати терміном шляхом включення до спеціального словника за ознакою точної відповідності з певним соціальним організованим мовленням. З іншого боку, будь-який термін може повернутися в буденну мову шляхом втрати точної відповідності з предметом, який називає” [Реформатський 1968]. Словом “термінологія” до недавнього часу позначалася не тільки сукупність термінів будь-якої спеціальної галузі, але й сама наука про терміни.

Особливе місце серед спеціальних мов завжди посідала мова права. Її появу пов’язують, перш за все, з величезним значенням правової системи в цілому. Терміни правової галузі повинні мати такі ознаки: однозначність (точність), загальнодоступність, загальноживаність і стійкість. На жаль, досить часто через специфіку мовної свідомості носії мови не можуть відрізнити юридичний термін від загальноживаного, у результаті чого уявлення і поняття спотворюються, що є неприпустимим для мови права.

Існує ряд досліджень, у яких вивчається юридична термінологія (Д. Милославська, Н. Михайлівська, С. Хижняк та ін.). На думку С. Хижняка, ця термінологія неоднорідна, в ній можна виділити “термінологію права (закону) і термінологію правознавства (юриспруденції), такий розподіл, у свою чергу, пов’язано з різними сферами функціонування юридичної термінології: офіційно-ділової і наукової” [Хижняк 1997]. Автор уточнює, що термінологія права – це термінологія, що використовується у правовій практиці, а термінологія правознавства – це термінологія правової доктрини (науки про право). Основний склад термінів правознавства і права є загальним. На думку С. Хижняка, їх відмінність полягає в тому, що термінологія правознавства складніша за термінологію права, оскільки в ній використовуються терміни, які позначають теоретичні поняття, що не зустрічаються в текстах законів (наприклад, *гіпотеза*, *диспозиція* і под.).

Також слід зазначити, що юридична термінологія виникла у Х столітті саме як термінологія права і була закріплена в стародавніх законодавчих актах, а термінологія правознавства виникла у XVIII столітті, коли почалося теоретичне осмислення правової науки. Як зазначає С. Хижняк, “Таке співвідношення термінології права і термінології правознавства ще більшою мірою ускладнює визначення юридичного терміна і характеру термінологічності різних номінативних одиниць, що використовуються в юридичній термінології” [Хижняк 1997: 7].

Юристи визначають юридичний термін так: “*Юридичний термін* – це слово або словосполучення, яке вживається в законодавстві, є узагальненим найменуванням юридичного поняття, що має точний і визначений сенс, і відмінний смислово однозначністю, функціональною стійкістю” [Піголкін 1990: 65]. Юридична термінологія – це сукупність термінів, яка виражає систему правових понять і призначена забезпечувати потреби спілкування у сфері юридичної науки і практики. Формується під впливом зовнішніх і внутрішньомовних чинників. У процесі еволюції юридична термінологія збагачується новими термінами і поняттями, постійно поглиблюється та вдосконалюється її усталений поняттєвий апарат і його словесне вираження. Кожному історичному періоду відповідає своя система понять і термінів, адекватно віддзеркалюючи певний етап розвитку державно-правових явищ та їх осмислення, а також продуктивні на той час моделі й способи термінотворення. На формування юридичної термінології у кожній мові впливали також міжнародні й, відповідно, міжмовні зв’язки. Запозичення і мовна інтерференція (взаємодія мовних систем при білінгвізмі) – важливі чинники термінотворчого процесу. Поширення сфери правового регулювання, поява нових галузей права на стику наук спричиняють активне творення юридичної термінології за рахунок залучення термінів суміжних сфер. Юридичній термінології, як і будь-якій історично сформованій термінологічній системі, притаманні як загальнолюдські, так і національно-специфічні мовні закономірності.

Криміналістична термінологія (далі – КТ) належить до недосліджених тем у сучасному термінознавстві й на сьогодні ще не стала предметом уваги вчених. Висвітлення процесу формування та дериваційних особливостей у творенні КТ є важливим завданням сучасного термінознавства, яке визначене потребою в упорядкуванні й тлумаченні криміналістичних термінів, а також уніфікації визначень, понять та категорій. Це зумовлено тим, що в криміналістиці існує безліч дискусійних положень, відсутнє однозначне тлумачення певних понять.

Криміналістика – юридична наука, яка виникла в надрах кримінального процесу як сукупність технічних засобів і тактичних прийомів, а також способів їх використання для розкриття злочинів, що зумовлює її синтетичну природу і досить своєрідний тезаурус власної термінології (хоч як самостійна наука криміналістика сформувалася порівняно недавно – кінець XIX століття). Історія її формування вплинула на вживання

різноманітного арсеналу правових, судово-медичних та природничо-технічних термінів, які на сьогодні є системою криміналістичних знань.

Термінологічний корпус сучасної криміналістики, як і будь-якої іншої термінології, складається із загальних (філософських, що використовуються в мові як засоби спілкування взагалі), загальнонаукових (які використовуються в кількох близьких галузях знань чи групах наук) і вузькоспеціальних (які вживаються тільки в криміналістиці або близьких до неї за предметом дослідження науках, наприклад, у теорії оперативно-розшукової діяльності та под.) понять. У роботі аналізуються термінолексеми сучасної криміналістики, але не всі вони є об'єктом детального дослідження, оскільки більшість загальних і загальнонаукових понять криміналістики у "своїх" наукових галузях належать до основних понять відповідних терміносистем. Наприклад, такі поняття як *асфіксія*, *астенція*, *аутоліз* є спеціальними поняттями судово-медичної термінології, але досить часто зустрічаються у матеріалах криміналістичних експертиз. До вузькоспеціальних криміналістичних термінів, які стали об'єктом нашого дослідження, належать такі поняття як *еджескопія*, *дактилоскопія*, *габітоскопія*, *гомеоскопія*, *пальмоскопія* (назви розділів криміналістичної науки); назви криміналістичних експертиз: *трасологічна*, *одорологічна*, *генотопоскопічна* тощо; численні назви методів криміналістичних досліджень: *сигналітичний*, *контрастуючий*, *стереоскопічний*, *репродуктивний* та ін. Майже в кожній групі термінів криміналістики активно функціонують відантропонімічні утворення: *реактив Воскобойникова*, *трубка Мохова-Шинкаренка* (назви на позначення понять засобів дослідження), *порох Лішева*, *пістолет Токарева*, *лінії Бокаріуса* (назви на позначення понять об'єктів дослідження), *метод Орлової*, *метод Бурова*, *метод Герасимова* (назви на позначення понять методів криміналістичних досліджень) тощо. У КТ наявні і міжгалузеві терміни-омоніми, наприклад, термін *деривація* є спеціальним поняттям у лінгвістиці й криміналістиці, позначаючи зовсім різні поняття. Тезаурус КТ містить також поняття, які вже функціонували в загальноживаній мові, але в складі стійких криміналістичних терміносполук набули термінологічного значення: *"свіжий" слід*, *"жирний" слід*, *"сліпий" слід*, *"сліпий" рановий канал*, *"почерк" злочинця*, *хімічна пастка*, *провинна поінформованість* та под.

З огляду на той факт, що криміналістика є юридичною наукою, обов'язковим складником кримінального процесу, слід висвітлити досягнення термінознавства у напрямках дослідження суспільно-політичної, юридичної, правової (правочинної) термінології на сьогодні, оскільки в ряді цих праць можна простежити й аналіз поодиноких термінів криміналістики, які не були предметом окремого аналізу, а досліджувалися як складники зазначених терміносистем права, проте, стосовно об'єкта нашого дослідження, ці роботи стали першими розвідками опосередкованого вивчення КТ в українській мові. Дослідники розглядали юридичну термінологію, вивчаючи різні аспекти цієї лексики. На сьогодні висвітлено такі питання: юридична термінологія в мові білоруських письмових пам'яток XV-XVIII століть [Лозовський 1966], юридична термінологія східних слов'ян до XV століття [Бріцин 1967], ділова мова Петровської епохи в юридичних кодексах Давньої Русі та Петровської епохи [Петрунін 1984], джерела історичного вивчення юридичної термінології української та російської мов XVII – XVIII століття [Артикуца 1997]; термінологічно-правовий фонд української мови, проблеми методології дослідження [Артикуца 1999], юридична лексика кримінально-процесуального права Гетьманщини [Стецюк 1999], запозичення неслов'янського походження в юридичному термінологічному просторі української мови [Онуфрієнко 2000], лексика кримінального права [Василькова 2003] та ін.

Аналіз наукових розробок у галузі юридичної термінології показує, що у вітчизняній науці накопичено великий досвід вивчення цих лексичних одиниць. Однак, незважаючи на певні досягнення в розробці цієї проблеми (включаючи й сучасні праці), маємо ряд невіршених питань, які становлять як теоретичний, так і практичний інтерес. Отже, зазначені праці частково висвітлюють поодинокі термінолексеми криміналістики, але, на жаль, в контексті юридичної термінології, як складники останньої. Тривалий час дослідниками не виокремлювалася КТ від юридичної, як у свій час юридична термінологія не виокремлювалася від суспільно-політичної. Уперше КТ була виокремлена як окрема галузева терміносистема в 2005 році в дисертаційному дослідженні О. Трушиної "Терминосистемы криминалистики и криминологии в рамках когнитивного терминоведения (в русском и французском языках)" [Трушина 2005]. У цій роботі були визначені основні концепти двох наук (криміналістики і криминології) з метою проникнення в структуру науки криміналістики, для визначення ролі й місця криміналістичних термінів у російській мові.

Українська термінознавча наука повсякчас мала активні позиції, незважаючи на цілеспрямоване гальмування її розвитку (урядові та різноманітні суспільно-політичні перепони). Формування національної наукової термінології – це складний довготривалий процес, що залежить від різних чинників і в першу чергу від того, наскільки широким є функціональне і суспільне поле конкретної національної мови, виміри її державного застосування. Крім того, важливу роль відіграють тенденції загального розвитку національної мови. Відсутність до 1991 року належного суспільно-державного й адміністративно-правового захисту української мови і практичних можливостей для її реалізації стали причиною того, що і в кількісному, й, особливо, в якісному плані вона ще не повністю задовольняє таку розвинену галузь, якою сьогодні є криміналістика.

Розгляд досліджуваної термінології зумовлений також практичними потребами суспільства. Указом Президента України від 19 червня 1995 року ("Про заходи щодо здійснення правової реформи в Україні") № 458/95 було створено Українську комісію з питань юридичної термінології, вироблення якої у період

національного відродження України стало необхідною умовою нормального функціонування всіх державних і громадських інститутів.

Сумарною і прийнятною для наукового обігу вважаємо таку дефініцію: термін – слово або словосполучення, що позначає поняття певної галузі науки, техніки тощо. Основними ознаками терміна є: системність; наявність дефініції; тенденція до однозначності в межах свого термінологічного поля, тобто термінології певної галузі; стилістична нейтральність; точність семантики, висока інформативність. Ці ознаки реалізуються лише в межах терміносистем, за їх межами термін втрачає свої дефінітивні та системні характеристики – детермінологізується, тобто переходить у загальноживану лексику [Укр. мова: Енциклопедія 2004: 682]. Так визначає термін Л. Симоненко, синтезуючи раціональне різних наукових поглядів щодо структури та ознак терміна як мовної одиниці.

Термінологією в сучасному мовознавстві називають і науку про терміни, і термінофонд, накопичений і використовуваний нацією протягом її пізнавально-інтелектуального розвитку, і окрему терміногрупу (із лінгвістичного погляду – окрему групу слів-термінів).

Номенклатуру науковці визначають як систематизований перелік різновидів певних предметів тієї чи іншої спеціальної сфери діяльності, що виражені термінологічними одиницями. На основі такого розуміння номенклатури номенклатурні одиниці (номени) можна вважати особливими типами термінів, що співвідносяться з конкретними поняттями й актуалізують предметні зв'язки.

Лексичний склад української мови переживає сьогодні період активного розвитку й перегляду з погляду сучасної мовознавчої науки, що пов'язано з історичними та політичними подіями в житті нашої країни. Найвиразніше цей процес проявляється в особливому шарі лексики – термінології, яким послуговуються наука, техніка, мистецтво та інші галузі, пов'язані з людською діяльністю й активним пізнанням світу. Становлення українського термінознавства як науки вимагає від фахівців системного й усебічного дослідження, вироблення концепції українського термінотворення, яка повинна ґрунтуватися на національному ґрунті і вмщувати в собі попередній міжнародний досвід і надбання.

Мовознавці не вперше стикаються з проблемою наукової термінології української мови. За довготривалу історію української мови це питання порушувалося кілька разів, але кожного разу ті чи інші політичні події (внутрішні або зовнішні) перешкоджали процесу розробки української концепції термінотворення.

З отриманням Україною статусу суверенної держави постало завдання до перегляду питань міжнародного права і відповідної термінології українською мовою (за радянських часів провідна роль у цьому аспекті належала російській мові). До отримання незалежності Україна не виступала на міжнародній арені як самостійна держава, тому поняття “українська правова термінологія” не було актуальним.

З 1991 року, тобто майже 20 років, Україна бере активну участь у міжнародній економічній, політичній, культурній діяльності. Будь-який з цих процесів має правову сторону. Майже всі аспекти права представлені у міжнародній правовій діяльності нашої країни: міжнародне економічне право України, митне право України, міжнародне приватне право України, міжнародне публічне право України тощо.

Формування власне української терміносистеми криміналістики як складника термінології права останнім часом актуалізувалося, як і довготривалі дискусії щодо визначення понять “*термін*”, “*терміносистема*” знову привертають увагу мовознавців.

Прихильники так званої *субстанціональної теорії* вважають, що терміни – це особливі слова або словосполучення, які відрізняються від інших номінативних одиниць однозначністю, точністю, системністю, незалежністю від тексту та емоційною нейтральністю (Д. Лотте, В. Даниленко, Б. Головін, Т. Кияк та ін.) [Івіна 2003: 23]. Але тільки невелика кількість термінів відповідає таким критеріям.

Прихильники ж *функціонального погляду* вважають, що терміном може бути будь-яке слово, оскільки терміни – це не особливі слова, а тільки слова в особливій функції. Проте деякі функції, що приписуються термінам, властиві й іншим шарам лексики.

О. Луньова вважає, що для утворення повноцінної дефініції поняття “*термін*” слід враховувати механізми утворення терміна, наявність або відсутність його семантичної цілісності, а також належність до певної терміносистеми, оскільки термін набуває реального значення тільки в межах термінології відповідної галузі знань [Івіна 2003: 13].

Б. Головін зазначає, що термін – це окреме слово чи утворене на базі іменника підрядне словосполучення, що означає професійне поняття і призначене для задоволення специфічних потреб спілкування у сфері певної професії (наукової, технічної, виробничої, управлінської) [Д'яков 2000: 10].

За Л. Івіною, “термін – це основна одиниця науки, спеціальних галузей знань та сфер діяльності людини, що повинна номінувати об'єкти та процеси й одночасно служити засобом пізнання навколишнього світу” [Івіна 2003: 14].

Розбіжність у тлумаченні поняття *термінологія* можна звести до трьох параметрів: 1) наука про терміни; 2) фахова лексика у складі всіх слів певної мови; 3) спеціальна лексика, що обслуговує певну галузь науки чи техніки [Д'яков 2000: 11]. Наукова термінологія як продукт вищої форми людської свідомості має національний ґрунт і міжнародний характер. Природно сформовані галузеві термінологічні системи є національним варіантом термінології, основу якого складають власномовні слова, що зазнали термінологізації шляхом їх дефінування. Поряд з цим чинником формування і становлення системи термінів є запозичення і сприйняття та осмислення світового термінологічного досвіду.

Дискусійним залишається досі й поняття “*терміносистема*”. Існують різні погляди на закритість або відкритість термінологічних систем, на спосіб їх організації та поповнення лексичного запасу. Так, А. Крижановська вважає, що терміносистема – це “лексичний пласт, що формується штучно, кожна одиниця якого повинна мати певні обмеження у вживанні та оптимальні умови для свого існування та розвитку” [Крижановська 1985: 8].

На думку В. Овчаренко, “формування термінологічних систем відбувається за загальними законами мовного розвитку і водночас як частини лексичного складу, яка найбільше зазнає свідомого впливу, корегується науковцями. Зміни у системі понять науки викликають зміни й у термінологічній системі, оскільки остання є структурним елементом науки, виражає поняття у галузі наукового мислення. Розбудова національних систем термінів пов’язана з рівнем науки, освіти, соціально-економічним і суспільно-політичним станом суспільства” [Овчаренко 1969: 95].

В. Лейчик, навпаки, стверджує, що терміносистема виникає шляхом упорядкування стихійно складеної термінології, тобто певна сукупність номінативних одиниць окремої галузі науки перетворюється в організовану структуру з визначеними й зафіксованими відношеннями у її межах [Лейчик 1986: 88].

У термінології досить важливою є проблема вивчення поля. Термін *поле* у мовознавстві вводився і раніше, однак наукова ідея термінологічного поля належить О. Реформатському, який вважав полем терміна ту термінологію, поза якою слово втрачає свою характеристику терміна.

І. Кочан вважає терміносистему класифікаційним утворенням, яке складається з певних термінологічних полів та взаємопов’язаних екстралінгвально й інтралінгвально елементів [Кочан 1998: 64].

Автори монографії “Основи термінотворення” стосовно поняття “*терміносистема*” зазначають: “Термін є невід’ємним елементом системи, якщо під системою розуміти сукупність елементів цілого, між якими існує обов’язковий і тривкий зв’язок. Сукупність зв’язків у межах такого цілого визначає його структуру. Таким чином, системність є однією з найважливіших умов терміна. Термін може існувати лише як елемент терміносистеми, якщо під останньою розуміти впорядковану сукупність термінів, які адекватно висловлюють систему понять теорії, що описують певну спеціальну сферу людських знань чи діяльності” [Д’яков 2000: 11].

В. Даниленко вважає, що включення слів і словосполучень у терміносистему може відбуватися тільки за наявності окремої спільної категорії чи поняття, що номінуються базовим корпусом термінів [Даниленко 1976].

С. Гриньов вказує, що на початковому етапі формування терміносистеми одним з основних джерел поповнення є запозичення слів і словосполучень із сумісних дисциплін та загальнонавчальної лексики [Гриньов 1993: 23].

При утворенні та формуванні терміносистем важливу роль відіграють як екстралінгвальні фактори, що зумовлюють необхідність домінування понять галузі знань та сфер діяльності й потребу деталізувати чи ускладнити поняття фундаментальних галузей науки, так і лінгвальні, що пов’язані з різноманітністю поняттєвих відносин, що передаються термінами й можливістю об’єднати різні у поняттєвому відношенні компоненти у багатослівних термінах. Поповнення лексичного запасу терміносистем відбувається не тільки завдяки появі нових термінів (у суспільно-політичних науках це відбувається меншою мірою, ніж у науках природничих чи технічних (пов’язаних безпосередньо з дослідництвом, експериментами, виробництвом). У процесі міжгалузевих комунікацій відбувається взаємне запозичення термінів відповідними галузевими терміносистемами. Такий процес можна назвати інтеграцією терміносистем.

Сучасний стан термінологічної справи ставить перед українським термінознавством низку завдань, пов’язаних з висвітленням процесів формування національних галузевих терміносистем, термінологізації, детермінологізації, вироблення власних принципів термінотворення, методології уніфікації терміносистем, а також встановлення меж інтернаціоналізації термінів на формальному і дефінітивному рівнях.

Отже, формування галузевих термінологій перебуває в тісному зв’язку з розвитком науки. Термін виникає як результат наукового пізнавального процесу, що зумовлює необхідність дослідження терміносистем на предмет адекватності відбиття понять відповідної галузі знань і пов’язаних з цим проблем термінотворення та функціонування термінологічних одиниць.

Термінознавство розв’язує завдання вивчення специфічних процесів окремих терміносистем, що дозволяє скласти загальну картину стану розвитку вітчизняної термінологічної лексики. Зазначимо ряд праць, які присвячені термінологіям різних галузей знань: природничої (Л. Симоненко), художньої кераміки (Н. Левун), суспільно-політичної (Т. Панько), юридичної (О. Сербенська, Б. Стецюк), граматичної (Н. Москаленко), художнього розпису (Ю. Рисіч), математичної (А. Крейтор), фізичної (В. Пілецький), образотворчої (Б. Михайлішин), хімічної (Г. Наконечна), геологічної (М. Годована) та ін.

Слід зазначити, що крім наукових досліджень термінологів і мовознавців у галузі правової лексики, є ряд наукових розробок юристів і правознавців. Ю. Прадід зазначає, що на стику двох наук – юридичної і філологічної, виникла юридична лінгвістика [Прадід 2002; Прадід 2003].

Отже, розглянувши деякі дотичні до криміналістики наукові розробки й галузеву літературу 20-х років ХХ – початку ХХІ століть, можна зробити висновок, що процес термінотворення здійснювався свідомо й цілеспрямовано, з оглядом на існуючі наукові засади термінотворення, однак, незважаючи на досягнення термінознавства, вивчення лінгвістичних засад КТ в Україні має фрагментарний характер, оскільки здійснювалося спочатку як складник суспільно-політичної, а з часом – переважно в контексті юридичної або правничої термінології, тому специфічні мовні риси, системна організація, перспективи розвитку КТ залишаються недослідженими. З’ясування загальних та специфічних закономірностей організації

криміналістичної терміносистеми на різних етапах становлення, аналіз процесів творення термінів, дослідження їх складу з погляду походження сприятиме упорядкуванню всієї терміносистеми, її уніфікації та стандартизації, дозволить прогнозувати тенденції подальшого розвитку, водночас сприятиме підвищенню її статусу в суспільному житті, досягненню належного рівня мовного забезпечення криміналістичних галузей, що додатково актуалізує тему обраного дослідження.

Література

- Артикуца 1997: Артикуца, Н.В. Джерела історичного вивчення юридичної термінології української та російської мов XVII – XVIII ст. [Текст] / Н.В. Артикуца // УДПУ. Система і структура східнослов'янських мов: Міжкафедр. зб. наук. праць / Ред. кол. М.М. Пилинський (відп. ред.) та ін. – К.: УДПУ, 1997. – С. 3-20.
- Артикуца 1999: Артикуца, Н.В. Термінологічно-правовий фонд української мови, проблеми методології дослідження [Текст] / Н.В. Артикуца // Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. Система і структура східнослов'янських мов: Міжкафедр. зб. наук. праць / Ред. кол. Н.В. Артикуца (відп. ред.) та ін. – К.: Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова, 1999. – С. 164-188.
- Брицин 1967: Брицын, М.А. Юридическая терминология в восточнославянской письменности до XV века [Текст] : автореф. дисс. на соискание науч. степени докт. филол. наук / М.Я. Брицын. – Хмельницкий, 1967. – 38 с.
- Василькова 2003: Василькова, Л.М. Макрополе злочину у лексиці кримінального права [Текст] / Л.М. Василькова // Південний архів (Філолог. науки): Зб. наук. праць. Вип. XXI. – Херсон: Вид-во ХДУ, 2003. – С. 42-47.
- Виноградов 1947: Виноградов, В.В. Русский язык (грамматическое учение о слове) [Текст] / В.В. Виноградов. – М.; Л.: Учпедгиз, 1947. – 784 с.
- Гриньов 1993: Гринёв, С.В. Терминоведение: итоги и перспективы [Текст] / С.В. Гринёв // Терминоведение. – 1993. – № 3. – С. 23.
- Д'яков 2000: Д'яков, А.С. Основи термінотворення: Семантичні та соціолінгвістичні аспекти [Текст] / А.С. Д'яков, Т.Р. Кияк, З.Б. Куделько. – К.: Видавничий дім “КМ Akademia”, 2000. – 218 с.
- Даниленко 1976: Даниленко, В.П. О терминологическом словообразовании [Текст] / В.П. Даниленко // Вопр. языкознания. – 1976. – № 4. – С. 76-85.
- Івіна 2003: Івіна, Л.И. Лингво-когнитивные основы анализа отраслевых терминосистем [Текст] / Л.И. Івіна. – М.: Академический проект, 2003. – 304 с.
- Кочан 1998: Кочан, І.М. Слова з міжнародними терміноелементами в сучасній українській літературній мові [Текст] / І.М. Кочан // Мовознавство. – 1998. – № 6. – С. 62-66.
- Крижановська 1985: Крыжановская, А.В. Сопоставительное исследование терминологий русского и украинского языков [Текст] / А.В. Крыжановская. – К.: Наук. думка, 1985. – 203 с.
- Лейчик 1986: Лейчик, В.М. О языковом субстрате термина [Текст] / В.М. Лейчик // Вопр. языкознания. – 1986. – № 5. – С. 87-97.
- Лозовський 1966: Лозовский, В.М. Юридическая терминология в языке белорусских письменных памятников XV – XVII вв.: автореф. дисс. на соискание науч. степени канд. филол. наук [Текст] / В.М. Лозовский. – Минск, 1966. – 17 с.
- Овчаренко 1969: Овчаренко, В.Н. Термин, аналитическое наименование и номинативное определение [Текст] / В.Н. Овчаренко // Современные проблемы терминологии в науке и технике: Сб. ст. / Отв. ред. акад. В.С. Кулебакин. – М.: Наука, 1969. – С. 91-121.
- Онуфрієнко 2000: Онуфрієнко, Г.С. Запозичення неслов'янського походження в юридичному термінологічному просторі української мови [Текст] / Г.С. Онуфрієнко // Ономастика і апелятиви: Зб. наук. праць. Вип. 9. – Дніпропетровськ: ДДУ, 2000. – С. 96-104.
- Петрунін 1984: Петрунин, В.О. Из истории письменного-деловой речи (существительные со значением отвлеченного действия на -ние / -ение и качества на -ость, -ство в юридических кодексах древней Руси и Петровской эпохи) [Текст] / В.О. Петрунин // Функциональные и социальные разновидности русского литературного языка XVIII в.: Сб. науч. тр. / Отв. ред. В.В. Замкова. – Л.: Наука, 1984. – С. 5-30.
- Піголкін 1990: Язык закона [Текст] / Под ред. А.С. Піголкіна. – М.: Юридическая лит-ра, 1990. – 200 с.
- Прадід 2002: Pradid, Y. Zadania lingwistyki prawa jako nauki i dyscypliny dydaktycznej [Text] / Y. Pradid // Przegląd Policyjny. – Szczytно. – 2002. – № 2 (66). – S. 33-37.
- Прадід 2003: Pradid, Y. Predmet pravnickej lingvistiky ako vedy a ucebnej discipliny [Text] / Y. Pradid // Policajna teoria a prax. – Bratislava. – 2003. – № 2. – S. 61-64.
- Реформатський 1947: Реформатский, А.А. Введение в языкознание [Текст] / А.А. Реформатский. – М.: Просвещение, 1947.
- Реформатський 1968: Реформатский, А.А. Термин как член лексической системы языка [Текст] / А.А. Реформатский // Проблемы структурной лингвистики: Сб. ст. / АН СССР, Ин-т рус. яз., отв. ред. В.П. Григорьев. – М.: Наука, 1968. – С. 103-125.
- Реформатський 1986: Реформатский, А.А. Мысли о терминологии [Текст] / А.А. Реформатский // Современные проблемы русской терминологии. – М.: Наука, 1986. – С. 165-198.

Стецюк 1999: Стецюк, Б.Р. Юридична лексика кримінально-процесуального права Гетьманщини: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 “Українська мова” [Текст] / Б.Р. Стецюк. – Запоріжжя, 1999. – 20 с.

Трушина 2005: Трушина, Е.В. Терминосистемы криминалистики и криминологии в рамках когнитивного терминоведения (в русском и французском языках) [Текст] : автореф. дисс. на соискание науч. степени канд. філол. наук: спец. 10.02.02 “Языки народов Российской Федерации” / Е.В. Трушина. – Екатеринбург, 2005. – 23 с.

Укр. мова: Енциклопедія 2004: Українська мова: Енциклопедія [Текст] / Редкол.: В.М. Русанівський, О.О. Тараненко (співгол.), М.П. Зяблюк та ін. – 2-ге вид., випр. і доп. – К.: Вид-во “Укр. енцикл.” ім. М.П. Бажана, 2004. – 824 с.

Хижняк 1997: Хижняк, С.П. Юридическая терминология: формирование и состав [Текст] / С.П. Хижняк. – Саратов: СГУ, 1997. – 136 с.

Исследуется понятийная основа понятий “термин”, “терминология”, “терминосистема” в криминалистике как юридической науке, уточнено понятие “номенклатурных названий” как особых терминов, которые соотносятся с конкретными понятиями, прослеживается расхождение в толковании понятия “терминология” среди языковедов.

Ключевые слова: термин, терминология, терминосистема, номенклатурные названия, юридическая терминология, криминалистическая терминология.

The paper deals with the concepts of notions as “term”, “terminology”, “term system” used in criminal sciences, the paper specifies concept “nomenclature names” as a term related to peculiar object of the reality, and explains the definition difference of the word “terminology”.

Keywords: term, terminology, term system, nomenclature names, judicial terminology, criminal terminology.

Надійшла до редакції 21 вересня 2010 року.

Ирина Герасименко

ББК Ш12=411.2*212.2*31

УДК 81'367.623.2+81'371

СМЫСЛОВОЕ СОДЕРЖАНИЕ РУССКИХ КОЛОРАТИВОВ С ПРОИЗВОДНОЙ ЦВЕТОВОЙ НОМИНАЦИЕЙ

Статья посвящена исследованию змістового наповнення слів із вторинним колірним значенням, що використовуються в мові російського фольклору й у мові художньої літератури. У роботі розглянуто кількісне співвідношення цих одиниць у текстах різних жанрів, їхню семантику та функціонування.

Ключові слова: колоратив, семантика, російська мова, мова фольклору, мова художньої літератури.

Колоративы принято считать относительно закрытой группой слов. Однако состав русских цветообозначений пополняется. Увеличение числа этих единиц происходит не только за счёт описательных конструкций с компонентами *цвет / цвета*, словосложений и заимствований, но и за счёт прилагательных с производной цветовой номинацией. Несмотря на наличие исследований в отношении таких адъективов (см., например, работы О. А. Давыдовой, А. П. Василевича, А. А. Качаевой, Г. Ф. Одинцова и др.), изучение этой группы слов сводится к рассмотрению их значений. Поэтому цель данной статьи – проанализировать состав и семантику адъективов с производной цветовой номинацией и сравнить их использование в русской народнопоэтической и литературно-художественной речи. Материалом исследования послужили примеры из разножанрового фольклора и произведений И. Тургенева, О. Мандельштама, И. Северянина, Л. Андреева, И. Бунина, А. Солженицына, М. Шолохова, братьев Вайнеров, Ч. Абуллаева, Л. Улицкой, А. Иличевского, А. Прилепина. Выбор довольно широких временных рамок, жанров, направлений и идиостилей отвечает цели исследования. А именно – комплексно описать расклассифицированные по семантическим группам русские колоративы с производной цветовой номинацией и сопоставить их использование в языке фольклора и в языке художественной литературы.

Цветовые значения у слов с производной колоративной номинацией возникли «по модели “такой, как...”» [НЦИЯ 2007: 229] благодаря, в основном, «предметно-языковой», соотносимой с цветом конкретного объекта, стратегии запоминания цвета [Лю Юй Ин 2003: 29]. Эти производные метафорические образования с позиций современного языка подразделяются на две группы – прилагательные с первичной (1) и с вторичной (2) цветовой номинацией. К колоративам (1) относятся те, у которых значение цвета является основным и единственным. Это, например, закреплённые лексикографическими словарями лексемы *коричневый* ‘тёмный буро-жёлтый’ [МАС 1983 (2): 104], *багровый*, *багряный* ‘червлёный’, ‘пурпуровый’, ‘самого яркого и густого красного цвета’ [Даль 1981 (1): 36], *кипенный* ‘белый’ [МАС 1983 (2): 50; Даль 1981 (2): 30, 109], *кубовый* ‘синий’ [МАС 1983 (2): 144]. Они, будучи образованными от существительных *корица*, *багрец*, *кипень*, *куб*, «постепенно утрачивают изначальную этимологическую связь со своим источником и начинают восприниматься как абстрактные» лексемы [НЦИЯ 2007: 10] с цветовым значением. Ср.: *На шелковистом коричневом картоне стоял золотой факсимильный росчерк и строгий штампик* (Л. Улицкая); *На её багряном*